

ADABIYOT DARSLARIDA ALISHER NAVOIY RUBOIYLARINI O'RGANISH ORQALI O'QUVCHILARNING TARIXIY-MADANIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH (6-SINF ADABIYOT DARSLARI MISOLIDA)

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i04.060>

Xasanova Zulfiraxon
xasanovazulfiraxon@gmail.com
Qo'qon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinf adabiyot darslarida Alisher Navoiy ruboiylarini o'qitish orqali o'quvchilarning tarixiy-madaniy tafakkurini shakllantirish masalalari tadqiq etiladi. Maqolada ruboiylardagi axloqiy tushunchalarni zamonaviy muloqot etiketi va shaxs ma'naviyati bilan bog'lash orqali o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash hamda ma'naviy poklanish jarayonlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tarixiy-madaniy tafakkur, Alisher Navoiy, ruboiy, suhbat metodi, evristik metod, induksiya, deduksiya, ma'naviyatning tozarishi, 6-sinf adabiyot darslari

FORMATION OF STUDENTS' HISTORICAL-CULTURAL THINKING THROUGH STUDYING ALISHER NAVAI'S RUBAIYS IN LITERATURE LESSONS (ON THE EXAMPLE OF 6TH GRADE LITERATURE LESSONS)

Xasanova Zulfiraxon
xasanovazulfiraxon@gmail.com
Kokand State University

Abstract: This article examines the formation of historical and cultural thinking among 6th-grade students in general secondary schools through the study of alisher Navoi's rubais in literature classes. The study highlights the theoretical foundations of conversation, heuristic, inductive, and deductive methods, as well as the algorithms for their application in the analysis of classical texts. By linking moral concepts in rubais with modern communication etiquette and personal spirituality, the processes of national self-awareness and spiritual purification of students are analyzed.

Keywords: historical-cultural thinking, alisher Navoi, rubai, conversation method, heuristic method, induction, deduction, spiritual purification, 6th-grade literature lessons

KIRISH. Tarixiy-madaniy tafakkur -bu shaxsning o'tmish voqeligi, milliy qadriyatlar, ijtimoiy tajriba va badiiy merosni shunchaki xronologik ma'lumotlar to'plami sifatida emas, balki jonli, uzluksiz va bugungi kun bilan o'zaro bog'langan ma'naviy fenomen sifatida idrok etish qobiliyatidir. Ushbu tushunchaning negizida insonning o'zini tarixiy jarayonning faol ishtirokchisi va muayyan madaniyatlarning tashuvchisi sifatida anglatish yotadi. Tarixiy-madaniy tafakkur shunchaki xotira funksiyasi yoki faktlarni yod olish emas, balki bu-o'tmishdagi ijtimoiy-madaniy tajribani hozirgi zamon muammolari prizmasidan o'tkazib, kelajak ma'naviy modelini yaratishga xizmat qiluvchi intellektual va aksiologik faoliyatdir.

Ayonki, tarixiy-madaniy tafakkur-bu millatning o'tmishdagi intellektual va ma'naviy quvvatini hozirgi zamonning strategik ehtiyojlariga xizmat qildirish san'ati bo'lib, u jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy poydevordir. Ayniqsa, hozirgi yosh avlod uchun tarixiy-madaniy tafakkur suv va havo kabi zarurdir.

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinf o'quvchilari uchun Alisher Navoiy ruboiylari misolida o'quvchilarning tarixiy-madaniy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan metodik tavsiya bayon etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYA

Suhbat metodi. Ta'lim amaliyotida hamisha yetakchi o'rinlardan birini egallab kelgan suhbat metodi o'quvchi tafakkurini mustaqilligini ta'minlashda ham qo'l keladigan metodlardandir. Adabiyot o'qitish ilmidagi suhbat metodiga bag'ishlangan anchagina ishlar mavjud. Jumladan, A.Tojiyevning "Adabiyot darslarida suhbat metodi" qo'llanmasida adabiy ta'lim samaradorligini ta'minlashda suhbat metodining o'rni va ahamiyati haqida so'z yuritilgan.[2.87]

Evristik metod. Adabiyot darslarida o'quvchi ma'naviyatining tozarishida qo'l keladigan metodlardan yana biri evristik metoddur. Bu metod yunoncha *izlayman, topaman* degan ma'nolarni anglatadigan "*heurisko*" so'zidan olingan bo'lib, u mahsuldor ijodiy fikrlash jarayonini tashkil qilishni nazarda tutadi. O'quvchi ma'naviy kamolotini ta'minlashda maqbul metod sifatida qo'llaniladigan evristik metod yo'naltiruvchi masalalar qo'yish, tekshirish, hal etish, aks savollar vositasida o'qitish usuli hisoblanadi. Evristik metoddan foydalanganda o'qituvchi o'quv materialining suhbat metodida foydalangan tizimini to'liq qo'llashi mumkin. [2.95]

Induktiv va deduktiv metodlar. Adabiyot o'qitishda ta'limning induktiv, deduktiv metodlarining ham o'ziga xos o'rni bor. So'nggi yillarda deduktiv ta'limga e'tibor kuchaydi. Lekin tafakkurning induktiv usullarini shakllantirmay turib ta'limda muvaffaqiyatga erishish mumkin emas. Induktiv yoki deduktiv metodlarni qo'llash o'rganilayotgan o'quv materialining mantig'ini ajratishda, ya'ni xususiydan umumiyga yoki umumiydan xususiyga o'tishda ahamiyat kasb etadi. [2.102]

Y. Babanskiy induktiv metodni qo'llaganda o'qituvchiva o'quvchi faoliyatining quyidagi ikki varianti mavjudligini ko'rsatadi: birinchi variantda o'qituvchi avval faktlarni keltiradi, tajribani, ko'rgazma materialini namoyish etadi, topshiriqlarni bajarishni tashkil etadi, o'quvchilarni asta-sekinlik bilan tushunchalarni aniqlashga, qonuniyatlarni o'zlashtirish va fikrlarni umumlashtirishga olib boradi. o'quvchilar xususiy faktlarni o'zlashtiradilar, so'ngra o'quv xarakteridagi umumlashma xulosalarni chiqaradilar. Ikkinchi variantda o'qituvchi o'quvchilarning oldiga xususiy jihatlardan umumiy holatlarga yetaklovchi, umumiy xulosalarga olib keluvchi muammoli masala qo'yadi. [3.151]

NATIJA VA MUHOKAMA.

Suhbat metodini Alisher Navoiyning quyidagi ruboiysi orqali tahlil qilamiz:

Har kimki suchuk so'z elga izhor aylar,

Har nechaki ag'yor durur yor aylar.

So'z qattig'i el ko'nglini ozor aylar,

Yumshog'i ko'ngillarni giriftor aylar[2.70].

Ruboiy tahlili:

Birinchi va ikkinchi misra: Kimki odamlarga shirin so'z "suchuk so'z" bilan muomila qilsa, u hatto o'ziga begona yoki dushman "ag'yor" bo'lgan kimsalarni ham do'stga aylantira oladi.

Uchinchi va to'rtinchi misra: So'z qattig'i insonlar ko'nglini jarohatlasa, yumshoq va muloyim so'z esa qalblarni o'ziga asir etadi, ya'ni so'zlovchiga nisbatan mehr uyg'otadi.

Ruboiy tahlilidan ko'rinadiki, Alisher Navoiy yaratgan mazkur kichik janrning g'oyaviy asosi- inson ko'nglini vayron qilmaslik bo'lgan. Navoiy uchun til nafaqat aloqa vositasi, balki insonning ichki madaniyati va ma'naviy darajasini ko'rsatuvchi mezon hisoblangan. Shoir shirinso'zlikni diplomatik mahorat va ijtimoiy hamjihatlikning tarixiy asosi deb qaragan.

O'quvchilar bilan 6-sinf Adabiyot darsligida berilgan Alisher Navoiy ruboiylarini o'qish va tahlil qilish orqali o'qituvchi asosiy e'tiborni bolalarning tarixiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltiruvchi topshiriqlarga qaratadi. Albatta, bunda suhbat metodini samarali qo'llash dars samaradorligini oshiradi. Topshiriq bajarilishida suhbat bosqichma-bosqich tashkillanadi.

I bosqich. Muammo qo'yish. Bunda o'qituvchi o'quvchilarga muammoli savol bilan murojaat qiladi. O'qituvchi: "Bolalar, tasavvur qiling, sizni biror hodisadan jahlingiz chiqib turgan vaqtda, bir notanish kishi sizga murojaat qildi. Uning murojaatida sizga nisbatan qattig' so'zlar ishlatildi. Unga qanday muomala qilgan bo'lardingiz?". O'quvchilar o'z kundalik tajribalaridan kelib chiqib javob beradilar.

II bosqich. Matn ustida evristik (izlanish) suhbat. Topshiriq shartiga ko'ra o'quvchilar ruboiy matnidagi ayrim so'zlar ustida ishlaydilar. So'zning matndagi va

matndan tashqaridagi ma'nolarini izlab topadilar. Bunda, albatta, ularga Navoiy asarlari lug'ati kerak bo'ladi. Jumladan, ruboiydagi "ag'yor" so'zining matdagi va matndan tashqaridagi ma'nosini ayni shu lug'atdan izlaydilar, topadilar dushman yoki begona deganini anglatadi. Qanday qilib birgina shirin so'z dushmanni do'stga aylantirishi mumkin? Yoki nima uchun Navoiy qattiq so'zni "ozor" (jarohat) deb atamoqda? Til orqali ozorlangan qalbning jarohatini davolab bo'ladimi? To'rtinchi misradagi "giriftor" (asir) so'zini qanday tushunasiz? Inson qanday qilib ixtiyoriy ravishda boshqa bir kishining muloyim so'ziga asir bo'lishi mumkin?

III bosqich. Tarixiy-madaniy bog'liqlik (Sintez). Bunda o'quvchilarga bir necha savollar beriladi, ular suhbatga undaladi. 1-savol. Navoiy yashagan davrda so'zga nega bunchalik katta e'tibor berilgan? 2-savol. Bugungi kunda internet vositasidagi kundalik muloqotlarimizda (izohlarda, chatlarda qoldirilayotgan qattiq so'zlarga duch kelganingizda) mazkur ruboiyda ilgari surilgan kishiga so'z bilan ozor berishning yomon illat ekanligi haqidagi fikrning asosli ekanligi borasida fikr yuriting? Siz tilingizga va tilingizdan chiqayotgan so'zlarga qanchalik ahamiyat beryapsiz?

6-sinf Adabiyot darsligida berilgan Alisher Navoiyning quyidagi ruboiylari ham shu tarzda tahlil qilinadi.

Kim egri erur, tuzluk emas poyasi ham,
 Bor o'zudek egri sud-u sarmoyasi ham.
 Tuzluk ermas shifosi-yu voyasi ham,
 Kim, egri kishining egridur soyasi ham.
 Ko'nglungni orit barcha yomon xislatdin
 Kim, yaxshi qiliq dalil erur rahmatdin.
 Badxo'ylik ul vahshat erur shiddatdin
 Kim, elga xaloslik yo'q vahshatdin. [1.70]

IV bosqich. Yakuniy xulosa

Xulosa qilib aytganda, taklif etilgan metodik tavsiyalar adabiyot darslarining samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchini passiv tinglovchidan faol madaniyat tashuvchisiga aylantiradi. Tarixiy-madaniy tafakkuri shakllangan yosh avlod o'z milliy ildizlarini chuqur anglagan holda, zamonaviy dunyoqarashga ega barkamol shaxs bo'lib yetishadi. Bu esa adabiy ta'limning nafaqat bilim berish, balki insonni yuksaltirish borasidagi oliy maqsadiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov. 6-sinf adabiyot darsligi. Toshkent - 2022, 68-72-b.
2. Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova. adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent - 2018, 87-102-b.

3. Бабанский Ю. К. Методы обучения современной общеобразовательной школе. - М: «Просвещение», 1985; С. 150 - 153.

4. I.Husanxo'jayev. Alisher Navoiyning ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlari. O'rta va oliy maktab davlat nashriyoti. Toshkent-1963.